

Утенкова К. О., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, м. Харків, Україна

ORCID ID: 0000-0001-9097-5431

e-mail: karina_utenkova@ukr.net

Регулювання економічної безпеки підприємств аграрного сектору

Анотація. Стаття присвячена проблемам регулювання економічної безпеки підприємств аграрного сектору. Метою статті є розкриття теоретико-методичних засад регулювання рівня економічної безпеки у розрізі окремих функціональних складових. Обґрунтовано доцільність застосування експертної оцінки під час дослідження регулювання економічної безпеки аграрних підприємств. Запропонована модель регулювання рівня економічної безпеки у розрізі окремих функціональних складових враховує ступінь впливу суб'єктів регулювання на окремі складові економічної безпеки. Найважливішим компонентом економічної безпеки суб'єктів господарювання є фінансова складова, яку слід розглядати як матеріальну основу всіх інших складових. З урахуванням цього запропоновано механізм регулювання фінансової безпеки підприємства, який повинен формуватися як складова системи управління економічною безпекою підприємства у цілому шляхом використання певних принципів, важелів, інструментів, методів забезпечення тощо.

Ключові слова: економічна безпека; регулювання, підприємство; аграрний сектор; експертна оцінка; складові економічної безпеки.

Utenkova Karina, PhD (Economics), Assistant Professor of the Chair of Accounting and Audit of Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaiev, Kharkiv, Ukraine

Regulation of Economic Security of Agricultural Enterprises

Abstract. Introduction. The article deals with the problems of regulating economic security of agricultural enterprises. The expediency of using expert evaluation in the study of regulating economic security of agricultural enterprises is substantiated. The model of regulating the level of economic security of the agrarian sector by individual functional components is proposed.

The purpose of the article is to substantiate the regulation of the level of economic security in the context of individual functional components, as well as to develop a mechanism for regulating the financial security of the enterprise which is formed through the prism of the economic security management of the enterprise.

Results. The assessment of the importance of the impact of individual functional components on the formation of economic security of agricultural enterprises, which was conducted as a result of an expert survey, has allowed to get an idea of the structure of economic security. In addition, according to the survey, we can conclude that the company has the greatest potential to influence the following components of its own economic security: personnel-intellectual, production-technological, financial, resource-technical, security of decision-making and information security. The state (represented by legislative and executive authorities) has the greatest potential to influence the following components of economic security of agricultural enterprises: political and legal, foreign economic and energetic. On this basis, the model of regulation of economic security level in the context of individual functional components has been formed, which takes into account the degree of influence of the subjects of regulation on individual components of economic security.

Conclusions. The most important component of economic security for business entities is the financial component, which should be considered as the material basis of all other components. The mechanism for regulating the financial security of an enterprise has been proposed, which should be formed as a part of the system of managing the economic security of the enterprise as a whole by applying certain principles, levers, tools, methods, provision, etc.

Keywords: economic security; regulation; enterprise; agrarian sector; expert evaluation; components of economic security.

JEL Classification: M20, M29, O13, Q10.

Постановка проблеми. Макроекономічне середовище аграрного сектору України характеризується високим ступенем невизначеності, що, насамперед, зумовлено непослідовною аграрною політикою нашої держави. Саме тому системного дослідження потребують теоретичні та практичні аспекти формування економічної безпеки аграрних підприємств як запоруки їх сталого розвитку у мінливому ринковому середовищі.

Економічна безпека аграрного сектору в науковій літературі розглядається з таких позицій: складова

економічної безпеки держави; продовольча безпека; розвиток сільських територій; економічна безпека підприємств аграрного сектору. Очевидним є факт, що економічна безпека аграрного сектору тісно пов'язана з економічною безпекою держави та економічною безпекою окремих підприємств, що функціонують у цьому секторі економіки [1]. Дослідження, присвячені регулюванню економічної безпеки аграрного сектору, дають підставу зробити висновки, що таке регулювання може бути здійснено як окремими

підприємствами чи організаціями, так і державою у цілому.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблеми регулювання економічної безпеки як на рівні держави, так і на рівні окремих підприємств, досліджено у працях вітчизняних та іноземних науковців: В. Ткачук, О. Прокопчук, М. Яремова, І. Бланк, Ю. Лаврова, І. Гришова, Т. Шабатура, І. Крюкова тощо.

Залишається невирішеним ряд актуальних питань щодо регулювання рівня економічної безпеки у розрізі окремих функціональних складових. Саме тому своєчасними є подальші дослідження у цьому напрямі.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є розкриття теоретико-методичних засад регулювання рівня економічної безпеки у розрізі окремих функціональних складових. У процесі досягнення мети вирішено такі основні завдання: викладено основні результати експертного опитування щодо вагомості впливу окремих функціональних складових на формування економічної безпеки аграрних підприємств; сформовано модель регулювання рівня економічної безпеки, а також розроблено механізм регулювання фінансової безпеки підприємства, який формується через призму системи управління економічною безпекою підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність достовірної інформації щодо стану

економічної безпеки на рівні держави, регіону і підприємства суттєво впливає на прийняття управлінських рішень. У сучасних умовах поступово стала усвідомлюватися необхідність таких методів аналізу і прогнозування, які б не базувались виключно на конкретних цифрових даних. Такий підхід став підставою для застосування експертного оцінювання певного кола питань, пов'язаних з економічною безпекою аграрного сектору економіки України.

Проведено опитування шляхом анкетування групи експертів, яка була сформована з провідних учених-економістів та представників виробництва, що мають практичний досвід роботи у сільськогосподарських підприємствах. Під час проведення експертного оцінювання група експертів дала свою оцінку значному переліку показників і серед іншого оцінювала можливість аграрних підприємств впливати на рівень власної економічної безпеки, а також оцінювала вплив держави (в особі органів законодавчої та виконавчої влади) на формування окремих складових економічної безпеки аграрних підприємств.

Оцінка вагомості впливу окремих функціональних складових на формування економічної безпеки аграрних підприємств, що також була проведена експертами, дозволила отримати уяву про структуру економічної безпеки (таблиця 1).

Таблиця 1 Оцінка впливу окремих функціональних складових на формування економічної безпеки аграрних підприємств

Складова економічної безпеки	Вагомість впливу, %
Фінансова	15,2
Кадрово-інтелектуальна	10,3
Виробничо-технологічна	9,9
Політико-правова	7,3
Безпека прийняття рішень і захищеність інформації	6,2
Екологічна	5,3
Інвестиційно-інноваційна	6,3
Соціальна	5,2
Маркетингова	5,7
Ресурсно-технічна	7,8
Енергетична	6,5
Продовольча	5,6
Транспортна	4,2
Зовнішньоекономічна	4,9
РАЗОМ	100,0

Джерело: сформовано автором на основі проведеного анкетного опитування групи експертів [2]

Зокрема, мова йде про такі складові: фінансова, кадрово-інтелектуальна, виробничо-технологічна, політико-правова, безпека прийняття рішень і захищеність інформації, екологічна, інвестиційно-інноваційна, соціальна, маркетингова, ресурсно-технічна, енергетична, продовольча, транспортна, зовнішньоекономічна.

Важливість кожного зі складових експерти визначали у відсотках з урахуванням того, що загальна сума по усім складовим має дорівнювати 100%.

Таким чином, найбільший вплив на економічну безпеку підприємства мають такі складові: фінансова – 15,2%; кадрово-інтелектуальна – 10,3%; виробничо-технологічна – 9,9%; ресурсно-технічна – 7,8%;

політико-правова – 7,3%. Вагомість інших складових знаходиться у межах 4-6%.

У продовження дослідження складових економічної безпеки експертам було запропоновано оцінити можливість аграрних підприємств впливати на рівень власної економічної безпеки. Ступінь впливу підприємства на кожну з функціональних складових

економічної безпеки експерти оцінювали у балах від 0 до 10 включно, де 10 балів отримала складова, яка, на думку експерта, повною мірою залежить від підприємства, а 0 балів – складова, на яку підприємство не має впливу. Результати такої оцінки подано на рис. 1.

Рисунок 1 – Можливість аграрних підприємств впливати на рівень власної економічної безпеки (у розрізі функціональних складових)

Джерело: сформовано на основі проведеного анкетного опитування групи експертів [2]

За результатами опитування можемо зробити висновок, що підприємство має найбільші можливості впливати на такі складові власної економічної безпеки:

- Кадрово-інтелектуальна – 8,5 бал.;
- Виробничо-технологічна – 8,4 бал.;
- Фінансова - 7,9 бал.;
- Ресурсно-технічна – 7,6 бал.;

Безпека прийняття рішень і захищеність інформації – 7,2 бала.

Крім того, експерти мали змогу оцінити вплив держави (у особі органів законодавчої та виконавчої влади) на формування окремих складових економічної безпеки аграрних підприємств. Результати такої оцінки подано на рис. 2.

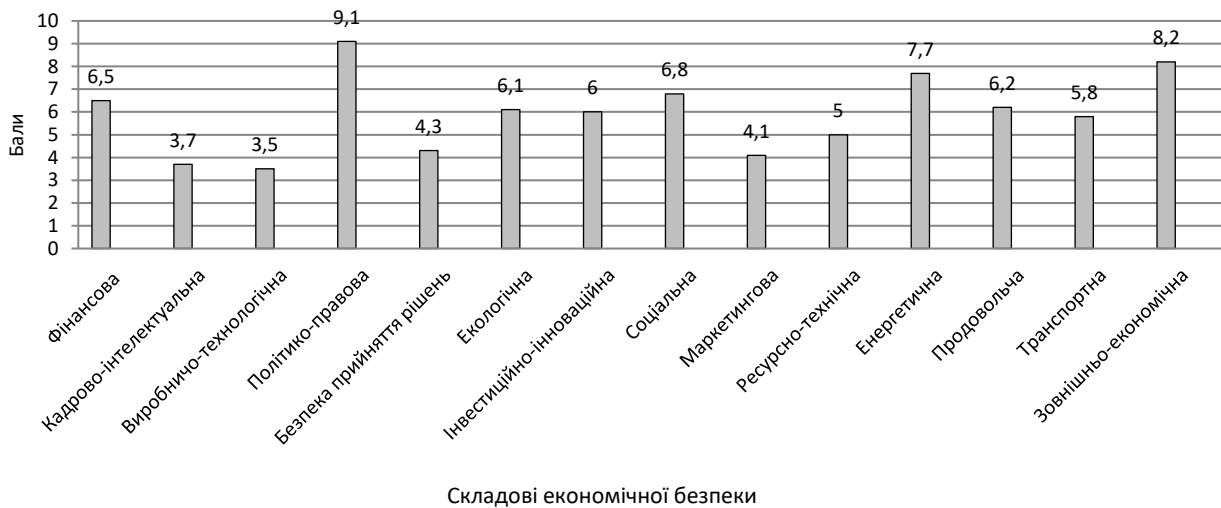

Рисунок 2 – Можливість держави впливати на рівень економічної безпеки аграрних підприємств (у розрізі функціональних складових)

Джерело: сформовано на основі проведеного анкетного опитування групи експертів [2]

За результатами опитування можемо зробити висновок, що держава (в особі органів законодавчої та виконавчої влади) має найбільші можливості впливати на такі складові економічної безпеки аграрних підприємств:

- Політико-правова – 9,1 бал.;
- Зовнішньоекономічна – 8,2 бал.;

Енергетична – 7,7 бала.

Таким чином, було встановлено суттєве коливання ступеню впливу на різні функціональні складові, що було оцінено у балах від 0 до 10. Зважаючи на такі обставини, доцільно, на нашу думку, запровадити шкалу поділу ступеню впливу за трьома рівнями (табл. 2).

Таблиця 2 Шкала оцінювання рівня впливу на формування окремих складових економічної безпеки аграрних підприємств

Рівень впливу	Оцінка (бали)
Низький	від 1 до 4
Середній	від 4 до 7
Високий	від 7 до 10

Джерело: розробка автора

Застосування такої шкали дало змогу оцінити можливість як окремих підприємств, так і держави, впливати на формування окремих аспектів економічної безпеки.

На підставі цього була сформована модель регулювання рівня економічної безпеки у розрізі окремих функціональних складових (рис. 3). Запропонована модель дає нам розуміння ступеню впливу суб'єктів регулювання на окремі складові економічної безпеки.

Як було з'ясовано у результаті досліджень, про які мова йшла раніше, найбільший вплив на економічну безпеку підприємств аграрного сектору мають такі складові: фінансова, кадрово-інтелектуальна, виробничо-технологічна, ресурсно-технічна та політико-правова (табл. 1), тобто вони є найбільш вагомими для підприємства, хоча доречно було б зауважити, що решта складових також відіграють свою роль, а тому ігнорування їх буде помилкою.

Найважливішим компонентом економічної безпеки суб'єктів господарювання є фінансова складова, яку слід розглядати як матеріальну основу всіх інших складових. Фінансові результати та фінансовий стан підприємства характеризують його спроможність пристосуватися до змін зовнішнього середовища та адаптуватися до наявного ринкового механізму [3].

Основні цілі та задачі забезпечення фінансової безпеки як на макро-, так і на мікрорівні полягають в ідентифікації чинників, які впливають на фінансово-господарську діяльність, їх аналізі та побудові системи обмежень, яка б унеможливила або мінімізувала навмисний чи ненавмисний вплив на них. Проте формування механізмів досягнення фінансової безпеки на мікро- та макрорівнях є принципово різними задачами. На макрорівні фінансова безпека – здатність держави у мирний час та за надзвичайних обставин адекватно реагувати на внутрішні та зовнішні фінансові впливи [4].

Фінансова безпека аграрного сектору – це стан фінансової системи аграрного сектору, за якого

створюються необхідні фінансові умови для його стабільного економічного розвитку, забезпечується захист фінансових інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [5].

Складність та нестабільність сучасних умов господарювання, недосконалість законодавчої бази, загострення конкуренції та обмеженість фінансових ресурсів об'єктивно обумовлюють необхідність визначення сутності та механізму забезпечення фінансової безпеки на рівні окремого підприємства [6].

Недостатня стійкість підприємств до зовнішніх впливів зумовлює слабку прогнозованість їх подальшого розвитку. В умовах посилення дисбалансів економічних процесів країни виникає потреба у зміцненні економічної безпеки підприємства шляхом пошуку резервів підвищення рівня її фінансової складової [7].

Отже, визначимо структуру механізму регулювання фінансової безпеки підприємства. Враховуючи те, що фінансова безпека є складовою механізму економічної безпеки підприємства, механізм її забезпечення повинен формуватися через призму останнього, тобто через систему управління економічною безпекою підприємства у цілому шляхом використання певних принципів, важелів, інструментів, методів, забезпечення тощо.

Авторське бачення механізму регулювання фінансової безпеки підприємства подано на рисунку 4.

Охарактеризуємо основні елементи механізму регулювання фінансової безпеки підприємства. На рис. 4 зображено, що стратегія фінансового розвитку підприємства впливає зі стратегії його економічної безпеки та, так би мовити, є її складовою. Мають бути чітко окреслені усі цілі й задачі фінансової безпеки, що сприятимуть забезпеченню економічної безпеки підприємства у цілому. Усі ці задачі мають бути доведені до відома суб'єктів економічної безпеки, які забезпечують фінансову безпеку на підприємстві.

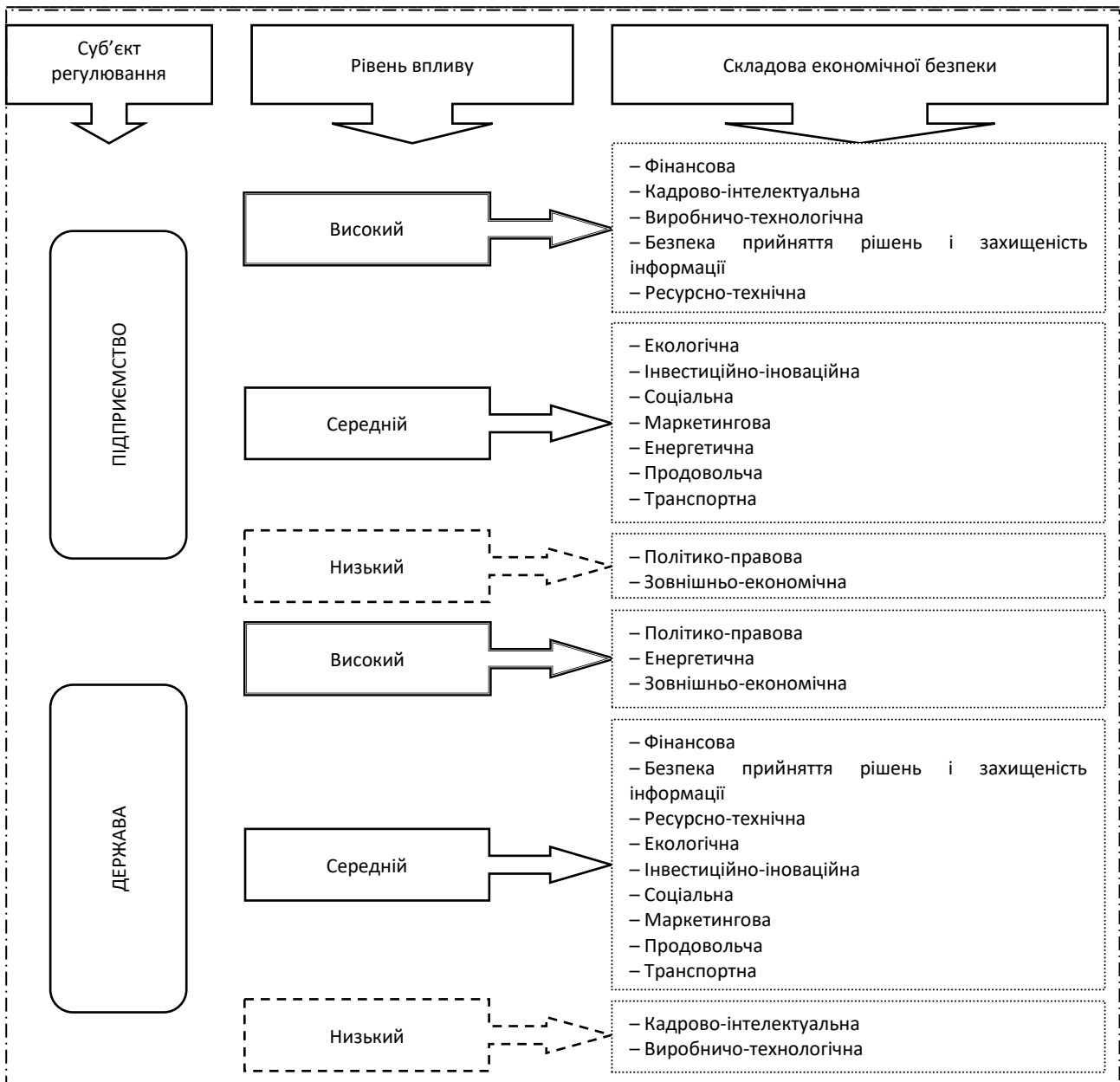

Рисунок 3 – Модель регулювання рівня економічної безпеки аграрного сектору у розрізі окремих функціональних складових

Джерело: розробка автора

До складу суб'єктів фінансової безпеки ми відносимо керівництво підприємством, службу економічної безпеки, фінансову службу, менеджерів тощо. На підприємстві має бути передбачено створення відповідної структури - Служби економічної безпеки, метою якої, серед іншого, є аналіз стану фінансової безпеки підприємства як складової економічної безпеки; розробка заходів щодо забезпечення економічної безпеки на підприємстві в цілому, у тому числі й фінансової безпеки.

Завданнями Фінансової служби у цьому контексті є перманентне проведення моніторингу фінансової

безпеки, оперативне реагування на зміну ситуації, загрози та інші фактори впливу. З цією метою на підприємстві обов'язково мають бути розроблені відповідні регламенти, що містять інформацію про визначені внутрішні та зовнішні загрози, а також індикатори фінансової безпеки.

Важливого значення у цьому контексті набуває розуміння змісту і ролі індикаторів. Індикатори або показники стану фінансової безпеки – це кількісні характеристики стану фінансової діяльності, відібрані для характеристики стану фінансової безпеки підприємства.

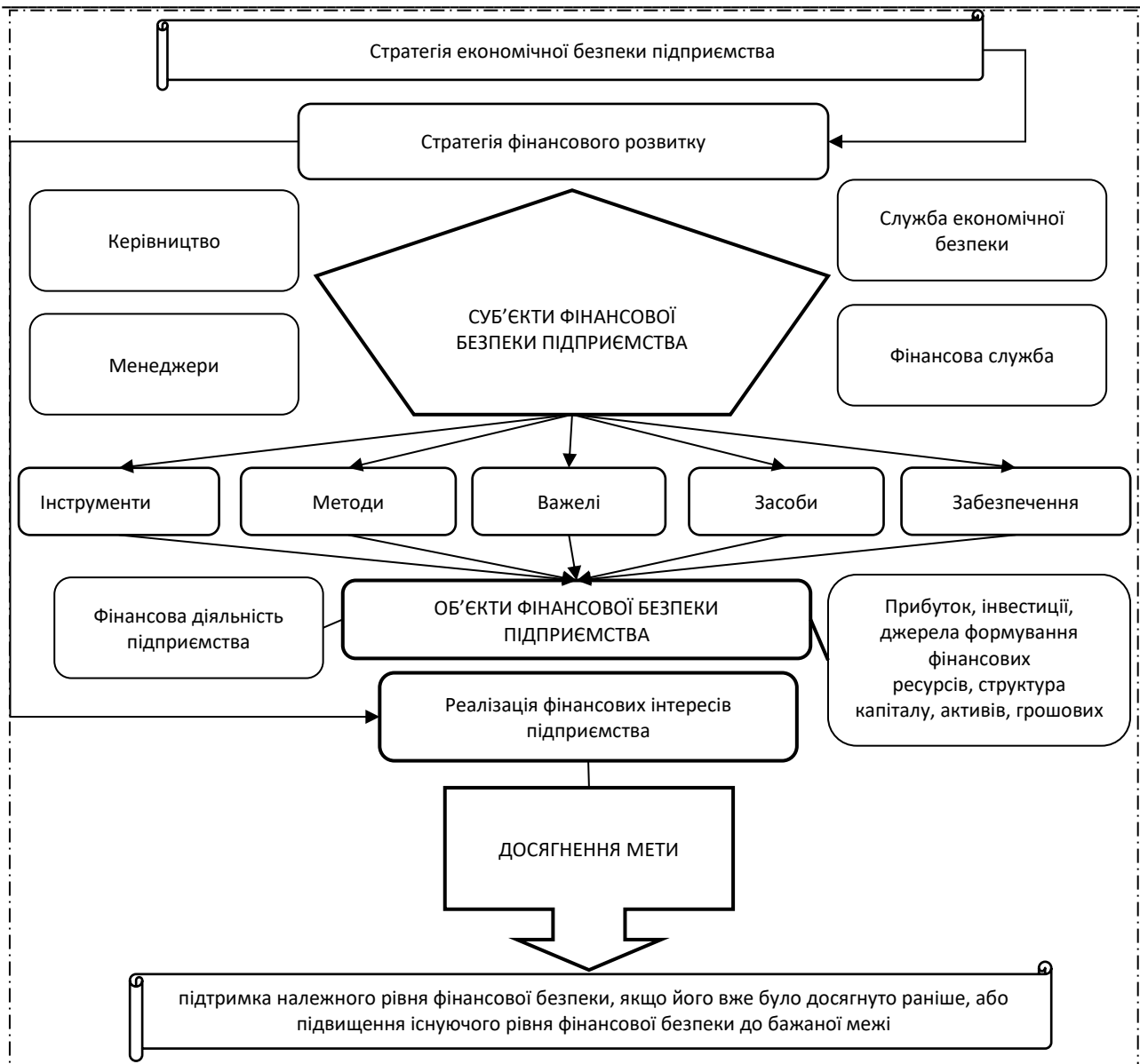

Рисунок 4 – Механізм регулювання фінансової безпеки підприємства

Джерело: розробка автора

Для останньої важливе значення мають як самі індикатори, що характеризують фінансовий стан, так і їхні порогові значення. Під пороговими значеннями індикаторів фінансової безпеки доцільно розуміти граничні величини, недотримання яких призводить до переходу фінансової безпеки з безпечного стану до небезпечного.

Слід підкреслити, що за межами граничних значень індикаторів фінансової безпеки фінансова система підприємства втрачає спроможність до динамічного розвитку, стає об'єктом, який втрачає свою ліквідність, тому їй загрожує банкрутство [8].

Суб'єкти фінансової безпеки здійснюють свій вплив на об'єкти, щодо складу і змісту яких є різні точки зору. Ми погоджуємося із думкою І. Бланка [9], який пропонує два підходи до визначення об'єктів фінансової безпеки підприємства:

- 1) при побудові загальної системи управління об'єктом є фінансова діяльність підприємства у цілому;
- 2) у розрізі основних задач управління фінансовою безпекою об'єктами є прибуток, інвестиції, джерела формування фінансових ресурсів, структуру капіталу, активів, грошових потоків, фінансові ризики тощо.

При цьому необхідно розуміти, що для кожного окремого етапу діяльності підприємства може бути визначений пріоритетний об'єкт, так би мовити, першочерговий, відповідальність за оптимізацію параметрів якого повинна бути закріплена за конкретним суб'єктом фінансової безпеки підприємства [10].

Вплив суб'єктів економічної безпеки на її об'єкти здійснюється за допомогою методів, засобів, важелів, інструментів та забезпечення.

Методологічний апарат забезпечення фінансової безпеки підприємства може включати такі методи: техніко-економічні розрахунки, балансовий, економіко-статистичний, економіко-математичний, експертних оцінок, дисконтованої вартості, амортизації активів, реінжинірингу, логістики, аудиту, оптимізації оподаткування, імітаційної гри [10].

До складу інструментів, що забезпечують фінансову безпеку підприємства, доцільно віднести платіжні, кредитні, депозитні, інвестиційні інструменти, інструменти страхування (акредитиви, кредитні угоди, депозитні угоди, страхові угоди тощо). Це відповідає сутності фінансових інструментів, що визначена у національних та міжнародних стандартах бухгалтерського обліку (П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» [11] і International Accounting Standard 32 «Financial Instruments: Presentation» [12]).

Щодо важелів забезпечення фінансової безпеки підприємства – це система стимулів та заохочень для менеджерів за ухвалення ефективних управлінських рішень і система санкцій за негативні наслідки їх дій у сфері фінансової безпеки, а також загальний внутрішній механізм управління підприємством, заснований на його власній фінансовій філософії [10]. Отже, мова йде насамперед про такі важелі: дохід, амортизаційні відрахування, фінансові санкції, ціни, орендна плата, дивіденди, види позик, відсоткові ставки за позиками, депозитами і облігаціями, інвестиції тощо.

Заслугує на увагу така складова механізму, як фінансові інтереси підприємства. Досить вдало система пріоритетних фінансових інтересів підприємства висвітлена у праці І. Бланка [9], а саме:

- 1) зростання рівня доходності власного капіталу підприємства (рівня фінансової рентабельності);
- 2) достатність фінансових ресурсів, що формуються на всіх етапах майбутнього розвитку підприємства;
- 3) фінансова стабільність підприємства в процесі його розвитку;

4) високий рівень інвестиційної активності та ефективності інвестицій;

5) ефективна нейтралізація фінансових ризиків;

6) високий інноваційний рівень фінансової діяльності;

7) швидке та ефективне подолання кризових фінансових ситуацій, що виникли.

Таким чином, зрозуміло, що реалізація пріоритетних фінансових інтересів підприємства дозволить досягти мети, що сформульована як підтримка належного рівня фінансової безпеки, якщо його вже було досягнуто раніше, або підвищення наявного рівня фінансової безпеки до бажаної межі.

Висновки. Регулювання економічної безпеки аграрного сектору може бути здійснено як окремими підприємствами чи організаціями, так і державою у цілому. У результаті дослідження, що було проведено шляхом анкетування групи експертів, встановлено, що найбільший вплив на економічну безпеку підприємства мають такі складові: фінансова, кадрово-інтелектуальна, виробничо-технологічна, ресурсно-технічна, політико-правова.

Сформована модель регулювання рівня економічної безпеки у розрізі окремих функціональних складових, яка дає нам розуміння ступеню впливу суб'єктів регулювання на окремі складові економічної безпеки.

Найважливішим компонентом економічної безпеки суб'єктів господарювання є фінансова складова, яку слід розглядати як матеріальну основу всіх інших складових. З урахуванням цього запропоновано механізм регулювання фінансової безпеки підприємства, який повинен формуватися через призму системи управління економічною безпекою підприємства у цілому шляхом використання певних принципів, важелів, інструментів, методів, забезпечення тощо.

Література:

1. Утенкова К. О. Економічна безпека аграрного сектору: сутність та функціональні складові. *Агросвіт*. 2018. №17. С. 42-47.
2. Утенкова К. О. Експертна оцінка як метод визначення впливу окремих чинників на стан економічної безпеки аграрних підприємств. *Облік і фінанси*. 2020. №2.
3. Ткачук В. І., Прокопчук О. А., Яремова М. І. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств : монографія. Житомир : «Видавництво «Волинь», 2013. 276 с.
4. Кишакевич Б. Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. № 22.7. С. 202-207.
5. Утенкова К. О. Сутнісна характеристика функціональних складових економічної безпеки. *Облік і фінанси*. 2018. №3. С. 146-156.
6. Крюкова І. О. Формування фінансової безпеки агропромислових підприємств. *Облік і фінанси*. 2012. №4. С.41-44.
7. Гришова І. Ю., Шабатура Т. С. Зміцнення фінансової складової економічної безпеки підприємства. *Облік і фінанси*. 2013. № 1. С.99-104.
8. Картузов Є. П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення, функціональні аспекти. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. №8. С. 172-181.
9. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. 784 с.
10. Лаврова Ю. В. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 29. С. 127-130.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти»: затверджене наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (дата звернення: 10.03.2020).

-
12. International Accounting Standard 32 “Financial Instruments: Presentation” URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-32-financial-instruments-presentation/> (дата звернення: 10.03.2020).

References:

1. Utenkova, K. O. (2018). Economic security of agrarian sector: nature and functional components. *Aghrosvit*, 17, 42-47 [in Ukrainian].
2. Utenkova, K. O. (2020). Expert assessment as a method of determining the impact of certain factors on the economic security of agricultural enterprises. *Oblik i finansy*, 2, 42-47 [in Ukrainian].
3. Tkachuk, V. I., Prokopchuk, O. A. & Jareмова, M. I. (2013). Ekonomichna bezpeka ta stijkistj siljsjkgospodarsjkykh pidpryjemstv. Zhytomyr: «Vydavnytvo «Volynj» [in Ukrainian].
4. Kyshakevych, B. Ju. (2012). Formation of the system of financial security of Ukraine in the conditions of globalization. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrajinjy*, 22.7, 202-207 [in Ukrainian]
5. Utenkova, K. O. (2018). The essential characteristics of the functional components of economic security. *Oblik i finansy*, 3, 146-156 [in Ukrainian].
6. Krjukova, I. O. (2012). Formation of financial security of agro-industrial enterprises. *Oblik i finansy*, 4, 41-44 [in Ukrainian].
7. Ghryshova, I. Ju. & Shabatura, T. S. (2013). Strengthening the financial component of the economic security of the enterprise. *Oblik i finansy*, 1, 99-104 [in Ukrainian].
8. Kartuzov, Je. P. (2012). Definition of financial security of the enterprise: concept, content, value, functional aspects. *Aktualjni problemy ekonomiky*, 8, 172-181 [in Ukrainian].
9. Blank, I. A. (2004). Upravlenie finansovoy bezopasnostyu predpriyatiya. K.: Elga, Nika-TSentr [in Russian].
10. Lavrova, Ju. V. (2010). The mechanism of ensuring the financial security of the enterprise. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 29, 127-130 [in Ukrainian].
11. Ministry of Finance of Ukraine (2001). Accounting Standard 13 “Financial Instruments” (Order No. 559, November 30). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> [in Ukrainian].
12. International Accounting Standard 32 “Financial Instruments: Presentation” Retrieved from <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-32-financial-instruments-presentation/>

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License